

Az azonosulás és ellenérzés hatása a 4. osztályos tanulók színházi élményeiben

Az általános iskolai nevelés és oktatás tervének eredményes megvalósítása a pedagógusoktól szélesebb látókört, a nevelés lehetőségeinek kibővítését, a hatások integrációjának megteremtését, differenciált módszerek alkalmazását kívánja meg. Az új tanterv műveltség koncepciója figyelembe veszi az iskolán kívül szerzett ismereteket, tapasztalatokat, nevelési hatásokat. A tanórán kívüli tanulói programok között szerepel az iskola szervezésében lebonyolított közös színházlátogatás is. A „nevelés és oktatás terve” a következőket fogalmazza meg: „... az iskolai pedagógiai tevékenység jelentős segítője... a gyermekek számára rendezett színházi előadás is”. A 3. osztályos osztályfőnöki órák tématervében szerepel az iskolán kívüli kultúrálódás lehetőségeinek megteremtése, amiben bennfoglaltatik a közös színházlátogatás megszervezése is. Az általános iskolai tanulók iránt támasztott követelményeket a tanterv így fogalmazza meg: a tanuló „ismerkedjék a számára hozzáférhető, alapvető... művészeti alkotásokkal... Törekedjék a művészi alkotások helyes értékelésére”. Az iskola tehát összefogja a gyermekeket ért hatásokat – a színházi előadás által nyújtott élményeket is –, miközben kialakítja az önálló kultúrálódáshoz szükséges jártasságokat.

A gyermekek számára készült színmű – legyen az mesesituációra vagy valóságra alapozott – emberi kapcsolatokat, viszonylatokat tár fel. Ezek a „viszonylatok” emberek, érdekcsoportok azonosulását, szembenállását, küzdelmét, közös erőfeszítéseit, indulatait mutatják be. A gyermekdarabokban – akár csak a valóságban – az értékes és értéktelen, az előremutató és a visszatartó, a sokszínű és színtelen, a lelkes és közömbös, a vonzó és taszító stb. egyaránt megtalálható. A színházi előadáson látottak a tanulók állásfoglalását igénylik, s a színdarabban megfigyeltek összevetését követelik meg a gyerek korábbi értékítéleteivel. A gyerekeknek döntenie kell, ki mellé áll, s kik azok a „szereplők”, akiknek helyteleníti gondolkodásmódját, magatartását. A színházban tehát a valós élethez hasonló megelevenített, „lejátszott” helyzeteket lát a gyerek, s olyan hatások érik, amelyekből tapasztalatot szerezhet a szocialista norma szerinti magatartásra. Befogadja a színművészetből feléje áramló élményeket, s igyekszik a „tanultakat” a „hétköznapi életben” is eredményesen hasznosítani. A színház segítséget nyújt a gyerek számára, hogy megtanulja, hogyan kell „minősíteni” az emberek tetteit és a saját magatartását. S hogy ez milyen alapról történik – az önzés vagy a szocialista társadalom normái alapján –, abban az iskolának meghatározó szerepe van. A színházi élmény nevelő ereje egy kis láncszem, mely összekapcsolódva a többi nevelő hatással a szocialista erkölcsi tudat és magatartás fokáig vezetheti a tanulókat.

A kaposvári Berzsényi Dániel Általános Iskola 60. negyedik osztályos tanulójának színházi élményét vizsgáltuk kérdőíves módszerrel. Arra kerestük a választ, hogy a gyerekek milyen mértékben azonosulnak a Csiky Gergely Színházban bemutatott – Olesa: A Három Kövér című gyermekdarabjának – nyolc szereplőjével. A tanulóknak a négy pozitív hősről kellett véleményt mondaniuk: Prospero fegyverkovácsot, Tibulusz kötél-táncost, Szuok táncosnőt, Auguszt bohócot „értékelték”, azokat a szereplőket, akik a darabban a nép forradalmát vezették. E hősök bátor és önfeláldozó magatartásának köszönhető, hogy a nép legyőzte a „Három Kövért”, s megszűnt az erőszak és a kizsákmányolás. Arra is választ kértünk a tanulóktól, hogy a négy „negatív

szerelővel” szemben – „Három Kövér” és az őket kiszolgáló tánctanár, a gárdisták kapitánya, a szakácsnő esetében milyen mérvű ellenézés alakult ki bennük.

A kérdőív kitöltésekor a következőket kértük a tanulóktól: „Karikázd be, egyet-értesz-e a darab nyolc szereplőjének magatartásával (igen, részben, nem)! Miért? Indokold!” A háromfokozatú skála alapján minden esetben kettő, egy és nulla pontot kaphattak a gyerekek. A kérdőív kitöltésére a színházi élményt követően került sor. Ügyeltünk arra, hogy a tanítók és az osztályközösségek ne befolyásolják a tanulók döntését.

Vizsgálódásunkban az önálló „értékelést” és a hozzá tapadó érzelmet igyekeztünk nyomon követni. Az egyetértés mértékének megfelelő tanulói indokolások, a „miértre” adott feleletek arra adnak választ, hogy a realitáshoz „mennyire” közelednek vagy távolodnak a tanulói attitűdök. A darab szereplőinek helyes megítélését akkor végezhetették el a tanulók, ha az alapvető összefüggéseket felismerték, és az „értékeléshez” szükséges minimális társadalmi normákat ismerték. Társadalmi normáink szerint a népért küzdő egyének és közösségek elismerést érdemelnek, a kizsákmányolás, az önkényeskedés és kegyetlenség viszont az elmarasztalt és elutasított magatartások közé tartoznak. Kimutatásunk a tanulók helyes viszonyulásáról ad tájékoztatást az elért pontszámok és százalékarányuk tükrében:

	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	1 főre eső pont-átlag	Össz. pont szám
	pontszámot elért												
Tanulók száma	1	2	3	3	4	4	6	6	8	7	16	13	778
Tan. %-os aránya	1,7	3,4	5,—	5,—	6,6	6,6	10	10	13,3	11,7	26,7	—	—

A táblázatból kitűnik, hogy az elérhető összes pontszámhoz – 960-hoz – viszonyítva a *tanulóknak csupán 190/0-a* alkotott helytelen ítéletet a darab szereplőiről. Ez a százalékarány az első áttekintés után megnyugtatónak látszik, s a tizenhárom pontos egy főre eső pontátlaggal együtt azt mutatja, hogy általában jók a tanulók érzelmi és intellektuális értéktételei a vizsgált gyermekdarab szereplőihöz. Ha azonban szereplőnként vizsgáljuk a színmű hőseivel való azonosulást és elutasítást, megbízhatóbb, differenciáltabb, érzékenyebb – de egyúttal kevésbé megnyugtató – adatokat kaphatunk. Vizsgálódásunk esetében a tanulók azonosulását és ellenézését a darab egyes szereplőivel a következő kimutatás érzékelteti:

	Szakácsnő	Három kövér	Tánctanár	Gárdisták kapitánya	Tibulusz	Prospero	Szuok	Bohóc	Összes
	tanulók által történő értékelése								
Az elért pontszámok összege	77	104	81	77	120	117	111	91	778
A valósághoz viszonyított %-os megfelelés	64,1	86,6	67,5	64,1	100	97,5	92,5	75,8	—

A tanulók a gyermekdarabban látott szereplőkről nagy biztonsággal mondtak véleményt abban az esetben, amikor az általuk ismert erkölcsi normarendszer alapján ezt megtehették. Könnyen alkottak ítéletet az egyértelmű „jó vagy rossz” magatartás esetében. Nem volt nehéz dönteniük abban, hogy Tibullusz, Prospero, Szuk és a „Három Kövér” közül kik a rokonszenvesek, s kik az ellenszenvesek. Kimutatásunk magas százaléka igazolja, hogy az előző három színdarabbeli hős népet segítő magatartása a tanulók elismerésével találkozott, a kegyetlen uralkodókat megszemélyesítő „Három Kövér” elmarasztalásban részesült (nem a kívánt százalékarányban).

A gyerekektől szereplőnként – az egyértétsről és elmarasztalásról – indokolást is kértünk. Ezek alapján készült minőségi elemzés rámutat a tanulók erkölcsi ítéleteinek hiányosságaira. Szembetűnő, hogy nehezen indokolható heterogén szinten nyilvánították ki egyértétsüket és elutasításukat az egyes szereplőkről, s eltérő módon választották ki a színdarabban látott „magatartásmodellből” az értékest és a talmit.

Tibulluszról – a nép forradalmának egyik vezetőjéről – a 60 tanuló közül 13-an állapították meg, hogy a nép elnyomás alóli felszabadításáért küzdött: „Nagyon sokat tett a népért.” „A szabadságért harcolt.” „Szerette volna, ha a nép jól él.” „A népet védte.” „A népek akart segíteni és legyőzni az uralkodókat.” „Mert ő az egyenjóságot szerette.” „A nép igazát akarta.” A népezér tulajdonságai közül: a bátorságot, az ügyességet, az okosságot, az igazságosságot, a kitartást, az észességet, a jószívúséget, a merészséget emelték ki elsősorban a gyerekek. A hős cselekedeteiben jelölték meg néhányan „azonosulásukat”: „Szerette a barátait.” „Harcolt a gárdisták ellen.” „Mindig helyesen cselekedett.” „Teljesítette a kötelességét.” Volt olyan gyerekek, aki a lényegtelen, a látványos megoldást jelölte meg a szereplővel való egyértéts okának: „Nagyon ügyesen mozgott a kötélén.” „Mert a kötéláncos szerepét játszotta.” „Kicsit szigorú volt.” Három tanuló egyáltalán nem indokolta döntését.

Prospero fegyverkovács népet folytatott harcát 19-en jelölték meg indokaik között, s ezzel bizonyították a vele kapcsolatban kialakult rokonszenvéket. Néhány indoklás érdemes idézni: „A nép érdekéért harcolt.” „Szerette hazáját.” „Szerette volna, ha a népe jól él.” „A nép sanyargatása ellen harcolt.” „Segítette a Három Kövér elüzését.” „Mindig az igazságért harcolt.” A tulajdonságok és cselekedetek közül nagyjából azokat jelölték meg, amelyeket Tibullusz esetében. A felületes „ítéletek” közül két jellemzőt idézek: „Jól tudott verekedni.” „Szerepet játszott.” Hatan nem írtak indoklást.

Szuk táncosnő magatartásában a nép ügyéért való harcot 9-en tartották a legfontosabbnak. Néhány példa a tanulók indoklásából: „Ő is igazságot akart.” „A népet segítette.” „A szabadságért harcolt.” Tulajdonságait a következő jelzőkkel értékeltették: jó, ügyes, bátor, értelmes, önfeláldozó, kedves, szép. A felületes, lényegtelen indoklások közül is érdemes néhányat bemutatni: „Tetszettek a mutatóvanyai.” „Jó tornász volt.” „Jól tudott mindent.” „Engedelmes volt.” „Mert jól megjátszotta magát.” Négyen nem írtak semmiféle véleményt Szuk magatartásáról.

A Három Kövér magatartásának elutasításában 13 tanuló jelölte, hogy a nép elnyomása révén tarthatták fenn hatalmukat: „A néppel dolgoztattak, úgy szereztek vagyonukat.” „Elnyomták a népet.” „Sanyargatták a népet.” „Mert csak maguknak akarták a hatalmat.” „Népellenesek voltak.” „Mert azt hitték, hogy ki, ha nem ők.” Az uralkodók tulajdonságai közül elsősorban a következőkkel nem értettek egyet a tanulók: rosszszívú, gonosz, lusta, kegyetlen, gögös, hiú, fukar, önző, buta, igazságtalan, nagyravagyó. Az ellenszenves cselekedetek közül csak néhány jellemző példát sorolok fel: „Csak ettek és ittak.” „Mindig zabáltak.” „Nem maguk keresték a kenyerüket.” „Rosszul bántak a néppel.” Hárman nem indokolták, miért ellenszenves számukra a „Három Kövér”.

Összetettebb és bonyolultabb magatartásszituációban ábrázolt szereplőkről nehezen

és sokszor hibásan tudnak reális véleményt alkotni a negyedikes tanulók. Kimutatásunk is igazolja, hogy a gyerekek 25–36%-a – a kissé nehezebb állásfoglalást igénylő esetekben – az alapvető összefüggéseket egyedül, iránymutatás nélkül nem képesek felismerni. A vizsgálatba bevont tanulók a gyermekdarabban olyan szereplőket is láthattak, akik árnyalt magatartást tanúsítottak. A cselekményből kitűnt, hogy a szakácsnőt az önkény tette csúszó-mászóvá. Hízeleg és megalázkodik felettesei előtt. Jelenlétükben finomkodó és képmutató, az igyekvést és szolgakészséget igyekszik bizonyítani. Összehúzza magát, ragyog a szeme, nyúlósan nyájas. Ha azonban „beosztottjaival” beszél – s nincs jelen a felettese –, felmagasodik, a szeme szikrárt vet, és üti, hajszolja a kuktákat. A gárdisták kapitánya durvaságát, butaságát és feltétlen szolgálkúságát jópofáskodás mögé rejti. (Az utóbbi félrevezetheti a gyerekeket.) A tánc-tanár – a besúgó – mindenütt jelen van, nyüzsgő igyekezetével urait szolgálja. A bohóc fél a hatalmasaktól, de a cselekvés idején számítani lehet rá. A szolgálkú autokrata szakácsnő, a viccelődő és kegyetlen katona; az önös érdekeit kereső spicli tánc-tanár és a forradalmi eseményekben cselekvően résztvevő félénk kisember (a bohóc) magatartásáról kellett a tanulóknak erkölcsi – normáinknak megfelelő – ítéletet alkotniuk.

A szakácsnő magatartásának megítélésében, az összefüggések és kapcsolatok helytelen értelmezése következtében a tanulók egy része így indokolt: „Nem volt rossz.” „Szépen dolgoztatta a kuktákat.” „Szerette a kuktákat.” „Lusták voltak a segédszakácsok, azért bántotta őket.” „Mert egy igazi szakácsnő mindig veszekedős.” „Mérgező volt, de jól főzött.” A hasonló téves értékelések 35,9%-ban fordultak elő. A helyes állásfoglalásokból is idézek néhányat: „Kétszínű volt.” „A legrosszabb az volt benne, hogy megütötte a mellékszakácsokat.” „A három kövér pártján állt, rosszul bánt a nála kisebbekkel.” „Sohase dolgozott, csak mással dolgoztatott.” Öten nem indokolták véleményüket.

A gárdisták kapitányáról a tanulók 35,9%-a adott téves értékelést. Ezek közül néhányat idézek: „Mert csak azt tette, amit a Három Kövér parancsolt.” „Nem tett semmit a Három Kövérért.” „A hazát szerette.” „Kötelességét teljesítette.” Érdemes néhány reális indoklást is felsorolni, melyek a tanulók ellenérzését tartalmazzák: „Rossz-szívű, kegyetlen és erőszakos. Ki nem állhatom az ilyeneket.” „A népet mindig üldözte.” „Gonosz volt, a Három Kövérnek dolgozott.” „Az uraknak szolgált.” „Élvezte, hogy a nép sanyarog.” Tíz nem írtak indoklást.

A tánc-tanár magatartásáról a gyerekek 32,5%-a téves információt szerzett, néhány példa ezekből: „Kicsit sok volt a humor benne.” „Nem nagyon tudott táncolni.” „Szemtelen volt.” „Visszahozta Tittinek a babát.” A lényeglátás bizonyítékai a következő indokolások: „Mert a Három Kövért védelmezte.” „Mindenkit börtönnel fenyegetett.” „Azt akarta, hogy előléptessék.” „Mindent beárult a katonáknak.” „Igazi királyhívó volt.” Tizenegy tanuló nem tudott vagy nem akart véleményt mondani a tánc-tanáróról.

A bohóc magatartását a tanulók 24,2%-a helytelenül ítélte meg: „Megalázkodó volt. Az urakat csak a hátuk mögött hülyézte le.” „Hajlongott a nagysága előtt.” „Csak kevés mutatóványa tetszett.” „Bő gatyája volt.” „Jól cintányérozott.” „A Három Kövért is szerette, meg a barátait is.” Az „árnyaltabb” magatartásban a bohóc igazi arcát is felismerték, s erről a következő idézetek tanúskodnak: „Félt, de mindig segített.” „Félt, de hűséges volt a barátaihoz.” Kitarított Prospero kiszabadítása mellett. Négyen nem indokolták szövegesen a véleményüket.

Az elemzésből kitűnt, hogy a szereplők összetettebb magatartása esetében a tanulók közül jóval többen nem vállalkoztak indoklásra, mint a „jó és rossz” magatartást tartalmazó szituációk értékelése során. Mindez azt bizonyítja, hogy a gyerekeket kevésbé készítjük fel a bonyolultabb helyzetek reális értékelésére. Feltételezhető, hogy

a gyerekek színházi szereplőkről kialakított – „jó és rossz” sémába szorítható – indoklása összefügg a 4. osztályos tanulók irodalmi élményeinek egysíkúságával. Lehetőséges, hogy nevelésünkben – a tanulók értékelése során – használt eljárásaink áttételesen jelentkeznek a tanulók ítéleteiben.

Eddigi megfigyeléseink – a pedagógusoktól kapott információk – alapján állíthatjuk, hogy a színházi élményt követően gyakran elmarad a plenáris szinten szervezett megbeszélés. Ha mégis sort kerítenek egyes nevelők a színházban látottak, hallottak, megbeszélésére, az esetek többségében a kuriózumokra, s nem a lényegre irányítják a figyelmet. A vizsgálatba bevont iskola tanítóitól azt kértük, hogy ne befolyásolják a színházi élményt követően a 4. osztályos tanulóknál kialakult „kötődéseket”, és „eltávolodásokat” a látott darab szereplőihöz. Az elemzés alapján megállapíthatjuk, hogy a tanulók egy része a „magatartásmoდეlek” reális értékelését – a szereplőkkel való azonosulást és ellenérzést – bonyolult helyzetekben nem tudja tisztázni. Ezért szükséges, hogy a közösség „szűrőjén” keresztülbocsátva, a pedagógus irányítása mellett, aktivizáló módszereket alkalmazva kerüljön sor a tanulók színházi élményeinek feldolgozására.

PUSZTAI JÓZSEF

Pécs

Szocialista brigádtagok iskolát patronáló munkájának tapasztalatairól

I. A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa határozatában, kidolgozott új programjában hangsúlyozza a marxista-leninista ideológia, a tudati tényezők növekvő szerepét a társadalom építésében. Megjelöli azokat a megérett feladatokat és kedvező feltételeket, amelyek az iskolai nevelésben, de társadalmi méretekben is a szocialista személyiség fejlesztésében létrejöttek. Egyértelműen meghatározza, hogy a nevelés, a gyermek és felnőtt közösségekben osztársadalmi feladattá vált.

A fentiekből fakadó feladataink sorában jelentőssé vált (az új tanterv és nevelési terv is kiemeli) az iskola és társadalom, az iskola és közvetlen környezetének megfelelő és hatékony kapcsolatainak alakítása és formálása, a helyi környezeti tényezők hatáslehetőségeinek jobb felhasználása az iskolai nevelésben. A legjobb iskolák gyakorlatában felfedezhetők ma már olyan tudatos és tervszerű törekvések, mely a nyitott, környezeti hatásokkal számoló, a nevelési folyamat közösségi jellegét erősítő iskola képét mutatják; szorosabb és tervszerűbb kapcsolat a szülőkkel, kulturális intézményekkel, állami, társadalmi szervekkel, termelő üzemekkel stb.

Természetesen számolni kell azzal, hogy a környezeti hatások nem egyszerű módon, direkt formációkban, hanem bonyolult mechanizmusok, széles körű tevékenységrendszerben és kapcsolatformákban levő feladattartalmak útján válnak a közösség, a személyiségfejlesztés hatékony tényezőivé.

Ha az iskola e külső, környezeti hatásokra nyitottá, reagensé válna, a maga belső átalakítását is szükséges mértékben végrehajtja, leszámolva a változások a fejlődést gátló hagyományokkal, csak akkor töltheti be igazán társadalmi funkcióját, a személyiség nevelésében levő fontos szerepét.